

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ПРОГРАМА “КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
КОЛИШНІХ МОНАСТІРІВ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
ТА СІЛЕЗІЇ, СКАСОВАНИХ У XVIII–XIX ст.: ДОЛЯ, ЗНАЧЕННЯ,
ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ” – МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ**

Програму “Культурна спадщина колишніх монастирів на території Речі Посполитої та Сілезії, скасованих у XVIII–XIX ст.: доля, значення, інвентаризація” почали виконувати в Польщі у 2012 р.; її закінчення заплановано на 2016 р. Керує проектом доктор габлітований, професор Марек Дервіх за допомогою секретаря програми Катажини Бок та координатора Матеуша Матушика. Офіс програми знаходиться у Вроцлаві, в місці перебування Вроцлавського товариства любителів історії Вроцлава, відділення Польського історичного товариства*.

Метою цієї загальнопольської та міждисциплінарної наукової програми є опрацювання (по можливості повне) та облік культурної спадщини скасованих монастирів, які знаходилися на території Речі Посполитої. Це перший в Європі захід, що включає збір та ідентифікацію всіх документів, які стосуються духовної, інтелектуальної та матеріальної спадщини монашеских чинів. Дослідження стосуються таких об’єктів: архівні документи, стародруки, новіші книги, твори мистецтва, різні предмети (наприклад, літургійного призначення, щоденного побуту, залишки умеблювання костелів, каплиць та монастирських приміщень), нерухомість, археологічні та природні об’єкти, а також всі інші сліди, що свідчать про колишні монастирі. Для потреб проекту створено інтернет-сторінку www.kasaty.pl, на якій можна знайти повну інформацію щодо його виконання (поточні новини, різні звіти, перелік планованих завдань, бібліографію публікацій, що стосуються скасування монастирів), окрім того, звіти про організовані конференції; перелік видань, що мають відношення до проекту; “Хроніку програми” (“Kronika Programu”), випуски якої готуються двічі на рік; лінк на сайт наукового часопису (виходить двічі на рік) “Hereditas Monasteriorum”, в якому окремих розділ присвячено повідомленням та звітам про виконану роботу та “Хроніці програми”.

У програмі беруть участь дослідники з Польщі та інших країн. Це міждисциплінарний колектив, до якого входять історики, історики мистецтва, філологи, книгознавці, бібліотекознавці, культурознавці, етнологи, соціологи, музикознавці, теологи, фахівці з класичних та італійської мов, архітектори, ландшафтні архітектори, урбаністи, дендрологи та фахівці з інформаційних технологій. Ця спільнота є відкритою, тобто, до неї може долучитися кожен, хто запропонує свою наукову програму і вона буде схвалена. Участь у проекті беруть наукові працівники, архівісти, бібліотекарі, особливо із відділів наукової інформації, реставратори, музейні працівники, світські та духовні (дієцезійні священики та ієромонахи) особи. Варто відзначити, що у дослідженнях беруть участь партнери з Білорусі, Литви та України. Перелік членів колективу, а також інституцій-партнерів або депозиторів необхідних фондів можна знайти на сайті www.kasaty.pl, де біля прізвищ виконавців проекту вказані їх спеціальність, місце праці, посада, а також адреса електронної пошти.

* Контактна інформація: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii Oddział PTH, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław; тел. (71) 79 89 702, електронна пошта: projekt@kasaty.pl.

Результатом дослідження культурної спадщини скасованих монастирів має стати інвентаризація маєтків монастирів на час їх ліквідації, або, якщо це є неможливим, опис майна безпосередньо перед ліквідацією монастиря, встановлення його подальшої долі та інформація про стан збереження його залишків на сьогодні. Цієї мети можна досягти головню через доступ до збережених ліквідаційних та постліквідаційних документів, матеріалів візитацій, інвентарів, каталогів, отже, через пошуки у фондах архівів, бібліотек та музеїв, а також польові дослідження.

З огляду на те, що програма територіально охоплює Польщу та кілька сусідніх країн (Австрію, Білорусь, Чехію, Литву, Німеччину, Росію та Україну), а з формальної точки зору – дуже різноманітні матеріали та об'єкти, то обов'язково має бути доступ до фондів та об'єктів, розташованих у перерахованих вище країнах; міжнародна співпраця також є необхідною. Виконавці проекту розраховують на те, що українські дослідники, які представляють різні наукові дисципліни, бібліотекарі, архівісти, музейники, духовні особи, а також всі ті, хто має документи, які свідчать про історію монастирських чинів на території Речі Посполитої, захочуть приєднатися до дослідницького колективу. Співпраця не вимагає особистих контактів. Окрім електронної пошти, за допомогою якої виконавці можуть між собою контактувати, планується створити Портал Знання (Portal Wiedzy), який уможливить наповнення та оновлення змісту не лише учасникам програми, але і різним спільнотам, які будуть діяти навколо цієї платформи. Використання Інтернету дає можливість зав'язувати контакти (Web 2.0, 3.0), застосовувати відкриті ліцензії та публікувати онлайн результати досліджень; окрім того, надає зручний доступ до платформи віртуальної комунікації і легко дозволяє користувачам з різних закладів та країн систематично поповнювати базу даних.

Завдяки можливостям порталу та його здатності інтегруватися з подібними програмними продуктами, які функціонують у Європейському Союзі, він буде виконувати надзвичайно важливу та новаторську щодо реалізації гуманітарних досліджень у Польщі функцію, пов'язану зі швидкою систематизацією рішень, обліком і контролем здобутків, а також майже миттєвою презентацією (в електронній формі) результатів досліджень. Одночасно широкодоступний портал стане важливим елементом контролю за ретельністю виконання завдань та знаряддям удосконалення, розповсюдження та пропагування результатів наукових пошуків, у т. ч. і за кордоном Польщі (в англійській версії). Верифікація і поповнення даних буде відбуватися під контролем осіб, відповідальних за портал і бази даних. Ці люди будуть також навчати учасників проекту, як правильно користуватися базами даних і порталом. Такі навчання відбуваються у формі воркшопів¹.

Результатом наповнення інтерактивних баз даних буде нагромадження, документування і одночасно удосконалення якнайбільшої кількості інформації про збережену і дуже розпорошену культурну спадщину колишніх монастирів з території Речі Посполитої та Сілезії. Базу будуть наповнюватися систематично, відповідно до можливостей груп дослідників. Планується формування наступних баз даних: скасованих монастирів, власницьких знаків, бібліографії літератури, видань із бібліотек скасованих монастирів, рукописів із бібліотек скасованих монастирів, ліквідаційних та постліквідаційних документів, архівних документів, що залишилися від монастирів, речо-

¹ Воркшопи з формування баз даних відбулися 22 травня 2013 р. у Познані в приміщенні Архієпископального архіву на Тумському Острові, а при потребі будуть організовані й пізніше.

вих пам'яток, природних об'єктів (садів та парків, що належали скасованим монастирям, разом із мистецтвом композиції садів, архітектурою і пам'ятками природи), архітектурних пам'яток, а також біограм монахів зі скасованих монастирів.

Аби реалізувати ці наміри, дослідницький колектив вирішив, що, окрім комплексних, всесторонніх та міждисциплінарних досліджень, слід визначити організаційні та методичні підстави, необхідні для різностороннього пізнання стану збереження та значення культурної спадщини, яку залишили нам скасовані колись монастирі. Учасники проекту вирішили показувати специфіку та обсяг цієї спадщини, головню через Портал Знання, а також публікації в традиційних та електронних виданнях. Всі згодилися, що таким чином найлегше буде пропагувати цінності, значення і роль культурної спадщини по ліквідованих монастирях, як невід'ємної частини національної культурної спадщини Польщі і країн, чия територія входила до складу Речі Посполитої Обох Народів, головню Білорусі, Литви та України, а разом із тим і заохотити всіх відвідувачів порталу до співпраці.

Наступним кроком має бути старанна реалізація ухвалених рішень. Зазначені вище наміри реалізуються (або будуть реалізовані) через архівні, бібліотечні та музейні пошуки, польові дослідження, опрацювання відповідних інвентарів та каталогів, публікацію вибраних джерел і збірок джерел, організацію конференцій і наукових дискусій, присвячених окремим питанням, пов'язаним із реалізацією програми, опрацюванням, наповненням і корегуванням баз даних в межах Порталу Знання, публікаціями і підтримкою публікацій, що з'являтимуться на виконання згаданих намірів, інформуванням про результати роботи та нові плани виконавців програми, а також консультативну та фінансову підтримку ініціатив, що сприятимуть реалізації дослідницької мети програми.

В межах програми фінансуються головню дослідження, які стосуються інвентаризації монастирської спадщини, її долі та значення; отже, передовсім архівні, бібліотечні та музейні пошуки, в результаті яких дослідники дістаються до цінних документів (люстрації, інвентарі, каталоги, візитації тощо), які вказують на масток монастирів напередодні ліквідації; або матеріали, які з'явилися під час ліквідації та відразу після неї (юридичні документи, хроніки, публікації в пресі тощо), які стосуються процесу ліквідації монастирів та подальшої долі їх спадщини. Фінансуються також дослідження самої ліквідації монастирів, тобто її причини та реалізація, атмосфера, в якій вона відбувалася, аналіз пов'язаних з нею юридичних документів, порівняння обсягу та перебігу ліквідацій монастирів у загальноєвропейському контексті. Гонорари отримують також особи, що виконують інвентаризаційну роботу: каталогують те, що залишилося по скасованих монастирях, досліджують подальшу долю цієї спадщини, історію людей і місцевостей, що мали відношення до ліквідованих монастирів. З бюджету програми виділяються кошти, необхідні для публікації традиційних та електронних видань, друку особливо важливих і унікальних джерел або інших пам'яток зі скасованих монастирів. Окрім того, в бюджеті передбачено кошти на внесення інформації до Порталу Знання.

Після виконання певних видів робіт дослідники звітуються. Звіти мають виконувати такі основні функції: вони повинні інформувати про те, що зроблено, які фонди та одиниці зберігання опрацьовано та коли і де з'являться результати цих досліджень; повинні показати, як йде робота і яку частину досліджень вже проведено; нарешті, мають дати керівникам проекту необхідну інформацію до подальшого планування роботи та використання бюджету. Звіти мають бути формою попередньої

публікації результатів дослідження і включати в себе опис виконаних робіт зі вказаними критеріями відбору і представлення інформації, практичним значенням (мають бути вказані найважливіші досягнення, відкриття або співставлення), докладністю (зокрема, має бути вказано час, спосіб та місце публікації, яка стане результатом виконаної дослідницької роботи). Звіти, які підсумовують роботу окремих осіб та дослідницьких колективів, публікуються раз на півроку (охоплюють періоди, відповідно, від 1 листопада до 30 квітня і від 1 травня до 30 жовтня). Дослідники надсилають свої звіти керівництву програми не пізніше, ніж за 14 днів після закінчення певного виду чи визначеного раніше етапу робіт.

Звіти та будь-яку іншу інформацію стосовно програми можна знайти на інтернет-сторінці www.kasatu.pl та на сторінках міжнародного міждисциплінарного часопису "Hereditas Monasteriorum", який виходить у традиційній та електронній версіях і є чудовим місцем не лише для публікації результатів досліджень, але й для наукової дискусії щодо культурної спадщини колишніх монастирів. У цьому виданні друкуються синтетичні та аналітичні дослідження, наукова хроніка, хроніка проекту, а також інвентарі, каталоги, інші історичні джерела, списки монастирських та помонастирських артефактів, пов'язаних із документуванням монашого життя на території колишньої Речі Посполитої. Є також публікації, де йдеться про монаше життя на інших територіях, навіть за межами християнської культури. Тексти в "Hereditas Monasteriorum" друкуються польською мовою (із значним за обсягом англomовним резюме), або однією з п'яти основних європейських мов, тобто англійською, французькою, іспанською, німецькою або італійською (із резюме польською мовою). У цьому часописі друкуються представники різних наукових дисциплін, не обов'язково пов'язані із анонсованою тут програмою. Статті рецензуються; англomовні резюме доступні в "The Central European Journal of Social Sciences and Humanities". Всі статті із цього часопису індексують The Central and Eastern European Online Library. "Hereditas Monasteriorum" має міжнародні редакційну² та наукову³ ради, а також великий список міжнародних рецензентів⁴, тому відповідає всім вимогам, необхідним для міжнародного індексування і потрапляння до списку індексованих часописів. Інформація щодо

² Головний редактор: проф. Марек Дервіх (Вроцлав), заступник: д-р Людовік Віалле (Клермон-Ферран), секретар редакції: д-р Марек Л. Вуйцік (Вроцлав), мовні редактори: мгр Зофія Смик (Вроцлав), мгр Катажина Бок (Вроцлав), д-р Олег Дух (Львів), доц. Павел Крафт (Брно), мгр Матеуш Матушик (Вроцлав), д-р Йоанна Петжак-Тебо (Варшава).

³ Марі-Маделен де Севін (Ренн), Артурас Гріцкевічюс (Вільнюс), Кшиштоф Качмарек (Познань), Аркадій Комісаренко (Москва), Фьоренцо Ланді (Болонья), Йозеф Ласловський (Будапешт), Жан-Марі Ле Галл (Париж), Герт Мелвілл (Дрезден), Хав'єр Антон Пелайо (Барселона), Річард Шарп (Оксфорд), Петр Зоммер (Прага).

⁴ Себастьян Барре (Париж), Марі Благова (Прага), Даніель Ле Блевек (Монпельє), Марія Кшиштоф Бирський (Варшава), Томаш Хахульський (Варшава), Поль Шопелін (Ліон), Ірина Ціборовська-Римарович (Київ), Фредерік-Анн Константіні (Бордо), Анджей Домбрувка (Варшава), Міхаїл Дмитрієв (Москва/Будапешт), Казімеж Доля (Ополе), Бернар Домпньє (Клермон-Ферран), Крістіна Донді (Оксфорд), Роберто делла Донне (Неаполь), Михайло Довбищенко (Київ), Ян Дзенглевський (Варшава), Сільвен Егзкоффон (Сент-Етьєнн), Сабін Фроммель (Париж), Пьотр С. Гурецький (Ріверсайд), Януш Грухала (Краків), Марі-Елізабет Енно (Льєж), Аделін Ерру (Нантер), Максим Яременко (Київ), Василь Кметь (Львів), Кшиштоф Колер (Варшава), Ельжбета Косьцік (Вроцлав), Ришард Мончинський (Торунь), Мечислав Мейор (Варшава), Фредерік Меєр (Нансі), Даріуш Наврот (Катовіце), Кшиштоф Обремський (Торунь), Арвідас Пашевічюс (Вільнюс), Арон Петнекі (Варшава), Брюно Фаліп (Клермон-Ферран), Марія Піддипчак-Масрович (Краків), Анна Побуг-Ленартович (Ополе), Маріан Радван (Люблін), Даріуш Рольнік (Катовіце), Наталія Сінкевич (Львів), Ігор Скочилиас (Львів), Росціслав Жерелік (Вроцлав).

“Hereditas Monasteriorum” доступна на сторінці www.kasaty.pl польською, англійською та німецькою мовами.

Окрім можливості представити свої дослідження на сторінках цього часопису, виконавці проекту, а також всі інші, хто цікавиться проблематикою ліквідації монастирів, мають можливість взяти участь (у т. ч. і з доповіддю) у численних конференціях, організація або співорганізація яких відбувається під патронатом Програми. Учасники та симпатки програми мали можливість взяти участь у наступних конференціях: “Простір монастиря – простір культури” (“Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury”) (Варшава, 10–12 травня 2012 р.), “Рукописна культура польської середньовіччя. Церковні скрипторії та канцелярії” (“Kultura rękopiśmienna polskich wieków średnich. Skrypcja i kancelarie kościelne”) (Варшава, 22–23 травня 2012 р.), “Монастир в економіці Середніх віків та Нового часу” (“Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej”) (Вроцлав, 18–21 жовтня 2012 р.), “Доля монастирів та їх майна під час репресій після придушення Листопадового повстання в 1831 р.” (“Losy klasztorów i zbiorów poklasztornych w okresie represji po upadku powstania listopadowego w 1831 r.”) (Ритвяни, 12–15 липня 2012 р.), “Доля і значення спадщини монастирів, скасованих у Великопольщі прусською владою (до 1871 р.) (до 180-річчя ухвали про ліквідацію монастирів у Великопольщі)” (“Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych w Wielkopolsce pod rządami pruskimi (do 1871 r.) (w 180. rocznicę decyzji o likwidacji klasztorów w Wielkopolsce)”) (Познань, 4–7 квітня 2013 р.), “Доля спадщини по монастирях єзуїтів, скасованих на території Речі Посполитої Обох Народів, та її значення для заснування та діяльності Комісії народної освіти (до 240-річчя ліквідації ордену єзуїтів і заснування КНО)” (“Losy dziedzictwa po klasztorach jezuickich skasowanych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz jego znaczenie dla powstania i działalności Komisji Edukacji Narodowej (w 240. rocznicę kasaty zakonu jezuitów i powstania KEN)”) (Ярослав, 11–14 липня 2013 р.), “Доля і значення спадщини монастирів, скасованих на території Галичини австрійською владою (до 230-річчя початку йосифінських ліквідацій монастирів у Галичині)” (“Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi (w 230. rocznicę rozpoczęcia kasat józefińskich w Galicji)”) (Новий Сонч, Вьоска Галиційська, 7–20 жовтня 2013 р.), “Доля і значення спадщини монастирів, скасованих на території Західної та Східної Пруссії та Помор’я” (“Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Prus Zachodnich i Wschodnich oraz Pomorza”) (Пшисек під Торунем, 7–9 листопада 2013 р.).

На 2014–2016 рр. заплановані подальші наукові зустрічі, зокрема: “Вплив ліквідацій монастирів у Росії на монастирське життя на території Речі Посполитої Обох Народів”, “Джерела до вивчення долі спадщини скасованих монастирів, яка зберігається в архівах, бібліотеках, музеях та інших інституціях на теренах Білорусі, Литви, Латвії, Росії та України”, “Значення і роль спадщини по монастирях, ліквідованих після придушення Січневого повстання (до 150-річчя царського ліквідаційного наказу)”, “Доля спадщини монастирів, скасованих під час Культуркамфу (до 140-річчя ухвали про ліквідацію монастирів у Пруссії)”, “Монастир в іконосфері”, “Значення спадщини скасованих монастирів для розвитку шкільництва та інституцій культури на території колишньої Речі Посполитої Обох Народів та Сілезії”, “Доля спадщини скасованих єзуїтських монастирів у прусській Сілезії (до 240-річчя ліквідації ордену єзуїтів у прусській Сілезії)”, “Культурна спадщина монастирів, ліквідованих на території Речі Посполитої та Сілезії у XVIII і XIX ст.: доля, значення, інвентаризація:

підсумки п'ятирічних досліджень”, Ліквідації монастирів у Європі в 1830-х рр.: порівняльний аспект (до 200-річчя ліквідацій на Іберійському півострові та у Південній Америці).

Конференції – це не лише форум для обміну науковою інформацією; вони також сприяють інтеграції членів проекту та осіб, які займаються даною проблематикою. Циклічні зустрічі дають нагоду краще познайомитися, обмінятися думками та сформулювати нові дослідницькі ініціативи, у т. ч. й міжнародні. Кожна конференція поєднується із науковою експедицією (відвідини ліквідованих монастирів в окрузі). Умови участі в конференції визначено наперед. Всі учасники мають сплатити конференційний внесок (200 злотих), який для доповідачів-учасників проекту є єдиною оплатою. Доповідачі, які не є офіційними учасниками програми, оплачують також своє проживання. Організатори не повертають видатки на дорогу. Кожен доповідач мусить підписати декларацію, в якій зобов'язується подати до друку свій текст у визначений термін, а якщо цього не станеться, то повернути організаторам конференції кошти, витрачені на його перебування на ній (зі врахуванням уже сплаченого конференційного внеску). Автори прийнятих до друку статей отримують авторський примірник та гонорар, сума якого (до 500 злотих) залежить від обсягу публікації, рівня її трудомісткості, а також значення для проекту.

Отже, виконавці програми запрошують українських колег до участі в її реалізації, проведення наукових досліджень та публікації їх результатів у “*Hereditas Monasteriorum*”, зрештою, до участі в конференціях. Українські архіви, бібліотеки та музеї мають багаті фонди різноманітних документів, які стосуються монастирського життя та внеску, який зробили монахи у матеріальний, духовний та інтелектуальний розвиток цих земель.

Галина РУСИНЬСКА-ҐЕРТИХ
(Вроцлавський університет,
Інститут наукової інформації та бібліотекознавства)

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2013

Прийнята до друку 29.07.2013